

DISKUSIE

JOZEF KUDLÁČEK

K NOVŠÍM NÁZOROM O VZNIKANÍ RANOFEUDÁLNYCH NÁRODNOSTÍ NA NAŠOM ÚZEMÍ

Skúmanie otázky kmeňového rozvrstvenia staroslovanského etnika na našom území je jednou z veľmi dôležitých a naliehavých úloh našej vedy. Túto otázku možno však riešiť iba na základe najužšej spolupráce rôznych vedeckých disciplín, z ktorých dominujúce postavenie majú predovšetkým archeológia a jazykoveda. Pre nás však najväčší význam má štúdium tých zložitých procesov, ktoré z jednotlivých kmeňových útvarov vytvárajú nadkmeňovú organizáciu, teda národnosť. Dnes je už jasné, že k tejto nadkmeňovej organizácii na našom území došlo predovšetkým v dôsledku zrýchleného vývojového procesu, a to predovšetkým v oblasti Pomoravska, na území ktorého sú už v priebehu 8. stor. badateľné výrazné známky politickej koncentrácie. Táto koncentrácia bola odrazom narastania tých vzťahov, ktoré sa neskoršie vo forme prevládajúcich feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov objavili v období Veľkomoravskej ríše. Na základe štúdia zoskupenia archeologických pamiatok v Pomoravsku a Nitriansku je už v priebehu 8. stor. badateľný rýchly zjednocovací proces, prejavujúci sa v koncentrácii nálezov staroslovanských pamiatok. Je nepochybné, že koncom 8. stor. v Pomoravsku, ako aj v Nitriansku kmeňové sväzy slovanské (slovienske) vytvorili dve pomerne silné a stabilné kniežatstvá. V pomoravskej oblasti, ako tomu nasvedčujú archeologické a iné pamiatky, nemožno vylúčiť ani vytvorenie sa viacerých slovanských kniežatstiev. Hlavným výrobným odvetvím v obidvoch oblastiach bolo nepochybne poľnohospodárstvo. V pomoravskej oblasti nemožno však v ničom vylučovať ani existenciu pastierstva. O existencii vyvinutého poľnohospodárstva v tejto oblasti svedčia archeologické nálezy poľnohospodárskych nástrojov (napr. Příkladky, Kúty atď.). Dochádza k oddeleniu remesla od poľnohospodárstva a vydeľuje sa remeslo ako samostatné odvetvie výroby. Z poľnohospodárstva sa vydeľuje predovšetkým pastierstvo a chov dobytká. K tomuto procesu dochádzalo predovšetkým v hornatej a zalesnenej oblasti Pomoravska. V remeselnej výrobe zasa badať výrazné známky špecializácie. Takto sa v oblasti rozvoja výroby v priebehu 8. stor. vytvárali podmienky pre vznik neskorších feudálnych vzťahov, ktoré sa najvýraznejšie objavili práve v oblasti Pomoravska. Pritom nepochybne

blahodarne účinkoval aj vplyv štátneho útvaru západných Slovanov, tzv. Samovej ríše. Naznačený zrýchlený ekonomický vývin mal nevyhnutne závažné dôsledky aj vo vývine etnika. V kmeňovom vývoji dochádza k prejavom zjednocovacieho procesu, čo je najzákladnejším predpokladom pre vznik nadkmeňovej organizácie alebo národnosti. Táto nadkmeňová organizácia sa vytvorila už k počiatočnému obdobiu štátotvorného procesu Veľkomoravskej ríše. Tento proces máme doložený už pre prvú štvrtinu 9. stor. vo forme novovzniknutého názvu Moravia.

Keď hovoríme o Moravoch, resp. o veľkomoravskej národnosti pre prvú polovicu 9. stor., nesmieme zabúdať na to, že jej základné, určujúce etnikum boli Slovieni-Sclavi, doložení v historických prameňoch v rôznych menných variantoch. V prvej polovici 9. stor. sa začína používať v rôznych obmenách názov Moravia, čím je predchádzajúci kmeňovo-etnický názov Slovieni-Sclavi nahradený novým názvom podľa určitého územia, a to podľa Moravy. Nepriamo je to aj dobrý doklad rastúcej politickej koncentrácie, v ktorej sú územné vzťahy veľmi dôležitou súčasťou vývojového procesu. Tento proces je zasa na druhej strane vyjadrený vznikom a počiatočným vývinom nadkmeňovej organizácie, teda národnosti. Túto nadkmeňovú organizáciu vo Veľkomoravskej ríši v jej počiatočných formách treba nevyhnutne predpokladať na začiatku 9. stor. Nie je však vylúčené, že novozískané materiály túto hranicu posunú už ku koncu 8. stor. Ako doklad pre to uvádzame zatiaľ údaje z *Annales regni Francorum*, a to predovšetkým zprávu o vyslancoch Moravanov na Frankfurtskom sneme roku 822 (*Marvanorum... legationes*). Menným názvom Moravia sa už vo vtedajšom období označovalo základné etnikum Veľkomoravskej ríše zodpovedajúce stupňu počiatočného formovania sa národnosti. V tom treba vidieť doklad existencie veľkomoravskej národnosti, aj keď na začiatku 9. stor. ešte plne nesformovanej. Pre toto obdobie kmeňové rozdiely postupne miznú, čo je nepochybný dôsledok postupnej štátnej centralizácie. Výrazom toho bolo aj to, že pôvodné kmeňovo-etnické názvy sa nahradili jednotným teritoriálnym názvom (Slovieni-Sclavi-Moravia). Názov *Marvanorum* z roku 822 predstavuje v sebe nepochybne jeden z takýchto novovzniknutých teritoriálnych názvov. Pravdepodobne sa nevzťahoval iba na užšiu oblasť Moravy v dnešnom zemepisnom slova zmysle, ale na širšiu oblasť Veľkomoravskej ríše, aj napriek tomu, že spočiatku sa nepochybne vzťahoval iba na oblasť pri rieke Morave. (Konečne podobnú situáciu nachádzame aj vo východoeurópskej oblasti, čo sa týka názvu Ros-Rus.) Ako svedectvo pre to možno uviesť nepriamy doklad o neexistencii špeciálneho teritoriálneho názvu, ktorým by sa označovalo etnikum Nitrianska (Nitrania). Na veci nič nemení ani tá skutočnosť, že názov Slovieni sa uchovával ešte aj v ďalšom období existencie Veľkomoravskej ríše. Tak napr. *Život Konštantínov* uvádza Rastislava pod názvom morav^{sk}sk^{sk} k^{sk}než^{sk}, kým *Život Metodov* ako k^{sk}než^{sk} slov^{sk}sk^{sk}. *Annales Fuldenses* uvádzajú etnicky obyvateľstvo Veľkomoravskej ríše pod označením Sclavi Margenses, Sclavi Marahenses. Pritom za najdôležitejšiu skutočnosť treba

pokladať predovšetkým to, že novovznikajúci útvar nadkmeňovej organizácie dostáva svoje menné označenie nie podľa určitého kmeňa, ale práve podľa určitého územia (podľa Moravy). No napokon túto skutočnosť máme doloženú pri českých kmeňoch, ako aj pri východoslovanských kmeňových sväzoch. Inakšie sa nové označenie Moravania (Moravi, Maravania, Marahenses atď.), etnicky úplne krylo s predchádzajúcimi Slovienmi-Sclavmi. Ukazuje bezpečne na vznik nových vzťahov na podklade teritoriálneho členenia, čo je odraz existencie už prevládajúcich feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov na území Veľkomoravskej ríše.¹ Takto sa z predchádzajúceho pomerne jednotného jazykovo-etnického slovienskeho základu od počiatku 9. stor. začína na území jadra Veľkomoravskej ríše (predovšetkým v oblasti južnej Moravy) kryštalizovať nadkmeňová organizácia — veľkomoravská národnosť, ktorej pripadla zjednocovacia úloha predchádzajúcich kmeňových útvarov na území celej Veľkomoravskej ríše. Aj samo označenie Sclavi Margenses, Sclavi Marahenses (*Annales Fulden-ses*) bezpečne ukazujú na existenciu vyvinutých teritoriálnych vzťahov v rámci Veľkomoravskej ríše. Etnickým základom v celej Veľkomoravskej ríši, ako aj v Panónii a v ďalších bližších priľahlých oblastiach boli v podstate Slovieni. Túto skutočnosť potvrdzujú aj jazykovedné pozorovania prof. J. Stanislava,² podľa ktorého nebol podstatný rozdiel medzi slovanskými kmeňmi najväčšej časti Panónie a Slovanmi nad Dunajom, v oblasti Moravy a na východe v oblasti Tisy. Nazdávame sa, že bezprostredný etnický základ pred vznikom nadkmeňovej organizácie v moravskej, ako aj v priľahlej panónskej oblasti boli Slovieni, ktorí podľa rôznych iných súvislostí zasa ukazujú na svoj východoeurópsky pôvod. Čo do teritoriálneho rozšírenia, ako aj ďalšieho vývoja Slovanov moravských a sčiasťky aj panónskych nemožno v ničom vylučovať skutočnosť, že ich etnickým a jazykovým pokračovaním cez veľkomoravskú národnosť sa v najväčšej miere stala slovenčina, resp. slovenská národnosť.³

Na závažný aktuálny význam riešenia otázok súvisiacich so vznikom veľkomoravskej národnosti v poslednom čase ukazuje celý rad štúdií, v ktorých sa jednotliví autori z rôznych pozícií stavajú k tejto problematike. Po krátkom článku J. Dekana⁴ sa objavil diskusný príspevok

¹ K existencii feudálnych vzťahov vo Veľkomoravskej ríši porov. poslednú štúdiu J. Hlavsu, *Veľkomoravská ríša — ranofeudálny štát*, Právnické štúdie 1955, roč. III, č. 4, 527—550, kde zhŕňa aj príslušnú literatúru.

² Porov. Stanislav J., *Dejiny slovenského jazyka I*, SAV, Bratislava 1956, 102.

³ Stanislav J., c. d. Starší názor Vatroslava Jagiča (*Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin 1913, 19) o tom, že v starej Morave sa muselo hovoriť nárečím, ktoré bolo v základných črtách identické s dnešnou slovenčinou (na Morave a v hornom Uhorsku) upravuje v tom zmysle, že tu bolo slovanské kmeňové nárečie, z ktorého sa vyvinula slovenčina.

⁴ Dekan J., *O vznikaní národnosti pred X. storočím na území našej vlasti*, Zvláštni otisk z čas. Věstník Československé akademie věd, roč. 63, 1954, č. 9—10.

J. Kudláček,⁵ štúdia P. Ratkoša,⁶ špeciálne kapitoly venované tejto problematike v štúdiách E. Paulinyho,⁷ J. Stanislava⁸ a ďalších iných autorov. Pritom je potešiteľné, že vychádzajú diskusné príspevky, ako aj obsiahlejšie štúdie z obdobia predchádzajúceho kmeňového zriadenia našich slovanských predkov. Z tejto skupiny štúdií treba uviesť významné príspevky R. Tureka⁹ a Zd. Váňu¹⁰ vzťahujúce sa predovšetkým k oblasti kmeňových útvarov rozšírených na území Čiech. Ďalej sú tu štúdie Zd. Nejedlého,¹¹ J. Spala,¹² B. Horáka a D. Trávníčka.¹³ Zhrnujúcou štúdiou pre najstaršie obdobia na Slovensku zatiaľ stále zostáva štúdia A. Točíka,¹⁴ ktorý na základe novších archeologických pozorovaní vymedzuje na území Slovenska niekoľko archeologických kultúrnych skupín. Všetky spomínané štúdie ukazujú na závažný vedecký význam riešenia otázok vznikania národností na našom území. Že tu nejde v týchto otázkach o samoučelnú otázku, ale práve o závažnú aktuálnu historickú problematiku, ukazujú aj početné štúdie zahraničných bádateľov. Z toho dôvodu z hľadiska metodologického pre poznanie zložitej problematiky vzniku ranofeudálnych národností u jednotlivých slovanských národov treba uviesť aspoň tieto najzávažnejšie štúdie. K vzniku poľskej národnosti treba spomenúť štúdiu S. Piekarczyka,¹⁵ k nemeckej dielo M. M. Guchmana,¹⁶ ku staroruskej národnosti štúdie M. N. Tichomirova,¹⁷ E. A. Rybakova,¹⁸ A. I. Kozachenka,¹⁹ V. I.

⁵ Kudláček J., *K otázke o vznikaní národností na našom území*, Historický časopis SAV, roč. IV, 1956, č. 3, 397 n.

⁶ Ratkoš P., *K otázke etnického charakteru Veľkej Moravy*, sborník *O vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov*, SAV, Bratislava 1956, 24 n.

⁷ Pauliny E., *Čeština a jej význam pri rozvoji slovenského spisovného jazyka a našej národnej kultúry*, tamže, 99 n.

⁸ Stanislav J., c. d.

⁹ Turek R., *Kmenová území v Čechách*, ČNM, Oddíl věd společenských, roč. CXXI, 1952, 3 n. *Poznámky k zeměpisu staročeských kmenů*, Sborník Československé společnosti zeměpisné, roč. LIX, 1954. *K otázkám českých kmenových území*, Slavia, roč. XXIII, 1954, 47 n. *Použití archeologických method při zjišťování staročeských kmenových území*, Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1956, časť I, ČSAV, Archeologický ústav, Liblice 1956, 172 n.

¹⁰ Váňa Zd., *K otázce kmenových území v severozápadních Čechách*, Archeologické rozhledy, roč. IV, 1952, 436 n.

¹¹ Nejedlý Zd., *Dějiny národa českého II*, Praha 1955, 31 n.

¹² Spal J., *Jména západních Slovanů u geografa Bavorského*, Slavia, roč. XXIV, 1955, 4 n.

¹³ Horák B. a Trávníček D., *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubií* (tzv. Bavorský geograf), *Rozpravy Československé akademie věd*, roč. 66, 1956, zošit 2.

¹⁴ Točík A., *Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Veľkomoravskej ríše*, Historický časopis SAV, III, 1955, č. 3, 410 n.

¹⁵ Piekarczyk S., *K voprosu o formirovanii i razvitii poľskoj narodnosti*, *Voprosy istorii* 1955, č. 8, 83 n.

¹⁶ Guchman M. M., *Ot jazyka nemeckoj narodnosti k nemeckomu nacionalnomu jazyku*, časť prvá, izd. AN SSSR, Moskva 1955.

¹⁷ Tichomirov M. N., *Značenie drevnej Rusi v razvitii ruskogo, ukrainskogo i beloruskogo narodov*, *Voprosy istorii* 1954, č. 6, 19 n.

¹⁸ Rybakov B. A., *Drevnije rusy*, *Sovietskaja archeologia* XVII, 1953, 23 n.

¹⁹ Kozachenko A. I., *Drevnerusskaja narodnost'-obščaja etničeskaja baza russkogo, ukrainskogo i beloruskogo narodov*, *Sovietskaja etnografia* 1954, č. 2, 3 n.

Dovženoka²⁰ a ďalšie iné.²¹ Pre nás sú dôležité štúdie venované otázke počiatočného vzniku a ďalšieho vývoja ukrajinskej národnosti. Z tejto oblasti uvádzame aspoň najdôležitejšie materiálové štúdie L. A. Bulachovského,²² F. T. Žilku,²³ F. P. Medvedeva²⁴ a ďalšie iné zovšeobecňujúce diela.²⁵ K problematike bieloruskej národnosti porovnaj štúdiu J. I. Kornejčuka,²⁶ V. N. Perceva²⁷ a iné.²⁸ Vo všetkých týchto štúdiách a dielach sa poukazuje na špecifické zvláštnosti historického procesu vedúceho po zániku od kmeňového stupňa vo vývine etnika. Tieto štúdie majú pre nás predovšetkým metodologický význam, ako pristupovať k riešeniu danej problematiky a ako sa vyvarovať prípadných chýb.

Z tohto dôvodu rozbor našej otázky treba nevyhnutne začať rozborom etnogenetickej koncepcie J. Dekana a kritikou jeho názorov o vzniku národnosti na našom území. Za principiálny metodologický a vecný nedostatok pri štúdiu etnogenézy Slovanov v poňatí J. Dekana pokladáme tú skutočnosť, že otázky etnogenézy Slovanov (ako aj iné otázky) sleduje izolovane od celkového ekonomického a spoločenského procesu, čím vlastne jeho koncepcia nemá nijaké oporné body. Okrem toho nesleduje základné etapy etnogenetického procesu jednotlivých západoslovanských kmeňových útvarov, ktoré v dôsledku svojho vlastného vnútorného vývinu od rodových cez kmeňové etnické útvary viedli k vzniku národnosti ako historickej kategórie na základe vzniku prevládajúcich feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov už v rámci existencie Veľkomoravskej ríše. Tým vlastne etnogenetická koncepcia západných Slovanov u J. Dekana musí byť nevyhnutne v priamom protiklade so všeobecným historickým procesom západoslovanského etnika.²⁹ Už základná koncepcia J. Dekana, že vznik veľkých skupín príbuzných jazykov keltských, germánskych, ilýrskych, iránskych, slovanských a iných vznikla v procese kríženia a integrácie kmeňových jazykov,³⁰ je úplne pomýlená a nesprávna, a to z nie-

²⁰ Dovženok V. J., *Drevňoruska narodnist' i spilnist' pochodženňa rosijskogo, ukrajnskogo i biloruskogo narodiv*, Visnik AN URSS 1954, č. 5, 33 n.

²¹ Porov. napr. *Očerki istorii SSSR IX-XIII vv.*, Moskva 1953. (Redaktori B. D. Grekov, L. V. Čerepnin, V. T. Pašuto.)

²² Bulachovskij L. A., *Pitanňa pochodženňa ukrajnskoj movi*, AN URSS Kijev 1956.

²³ Žilko F. T., *Pro Umovi formuvania poltavsko-kijvskogo dialektu — osnovi ukrajnskoj nacionalnoj movi*, sborník *Poltavsko-kijvskij dialekt — osnova ukrajnskoj nacionalnoj movi*, AN URSS, Kijev 1954, 3 n.

²⁴ Medvedev F. P., *Istorična gramatika ukrajnskoj movi*, Xarkiv 1956.

²⁵ Porov. napr. *Istoria Ukrajnskoj SSR I*, Kijev 1956.

²⁶ Kornejčuk J. I., *Ekonomičeskije predposylky formirovania beloruskoj buržuaznoj nacii*, *Voprosy istorii* 1955, č. 8, 94 n.

²⁷ Porov. *Istoriija Belorusskoj SSR I*, Minsk 1954.

²⁸ K problematike ruskej (veľkoruskej) národnosti porov. *Očerky istorii SSSR (všetky sväzky)*.

²⁹ Ku kritike historických názorov J. Dekana porov. Graus Fr. v časopise *Slovenská archeológia II*, 1954, 153 n. Preidel H., *Die Anfänge der slawischen Besiedlung Böhmens und Mährens I*, Gräfelfing bei München 1954, 27. Kudláček J., c. d., 409.

³⁰ Dekan J., *Za stalinské riešenie otázok etnogenézy*, Bratislava 1951, 80.

koľkých závažných dôvodov. Jednak je to vlastne vyslovene idealistická marristická koncepcia vzniku príbuzných jazykov, jednak vôbec nesleduje špecifický vznik a vývin jednotlivých skupín príbuzných jazykov. Oproti pomýleným názorom J. Dekana treba uviesť, že skupiny príbuzných slovanských jazykov vznikli práve v dôsledku diferenciačného procesu. Výrazné známky diferenciačného procesu pomerne jednotného slovanského etnika badáme už v prvej polovici 1. tisícročia n. l., keď v 3.—4. stor. n. l. staroslovanská jednota — lokalizovaná do východoeurópskej oblasti — sa v dôsledku stáleho drobenia postupne rozpadá. Výsledkom tohto procesu bol počiatkový vznik jednotlivých kmeňových útvarov (Venédi, Sklaviní, Anti), proces, ktorý bol dovŕšený v polovici 1. tisícročia n. l. K uvedeným nesprávnym názorom J. Dekana treba uviesť, že ani jedna skupina príbuzných slovanských jazykov nevznikla v procese kríženia a integrácie kmeňových jazykov, lebo práve kmeňové jazyky sú zákonitý výsledok diferenciačného procesu. Každá skupina príbuzných slovanských jazykov bola výsledkom postupného diferenciačného procesu. Tým je vlastne základný princíp vzniku príbuzných slovanských jazykových skupín v poňatí J. Dekana antihistorický a tým je súčasne podmienená aj otázka skúmania etnogenézy západných Slovanov, ako aj otázka vznikania národnosti na našom území. Z početných dokladov pre potvrdenie správnosti nášho názoru uvádzame aspoň vznik dvoch najbližších záposlovanských príbuzných jazykov, a to jazyka českého a slovenského, resp. Čechov a Slovákov. Obidve tieto jazykové a etnické skupiny vznikli v procese diferenciacie predchádzajúceho, pomerne jednotného slovianskeho jazykovo-etnického základu, ktorý možno sledovať už v období Veľkomoravskej ríše na takom vysokom stupni vývinu, že na území Čiech na jednej strane a na území Veľkomoravskej ríše na strane druhej prichádzajú do úvahy dva úplne odlišné celky. Kým na území Čiech prebieha nerušené diferenciacia jednotlivých kmeňových celkov, zatiaľ na území Moravy už v priebehu 8. stor. dochádza k prejavom zjednocovacieho procesu a tým nepochybne aj k postupnému miznutiu kmeňovej individuality jednotlivých skupín kmeňových sväzov. Tento zjednocovací proces na území Veľkomoravskej ríše bol nepochybný dôsledok zrýchleného hospodárskeho vývinu s tendenciou k politickej koncentrácii. Touto skutočnosťou si súčasne možno veľmi dobre vysvetliť aj to, prečo pre územie Moravy a Nitrianska historické zprávy neuvádzajú menné označenie jednotlivých kmeňov, resp. kmeňových sväzov, ako to máme v opačnom prípade doložené práve pre územie Čiech (Doudlebi, Lučania, Česi, Zličania, Sedličania, Lemúzi, Litoměřici, Dečania, západní a východní Chorváti). Obdobiu kmeňovej organizácie na území Čiech vo veľkomoravskej oblasti zodpovedá obdobie vznikania nadkmeňovej organizácie.³¹ Na druhej strane sa zasa potom česká národnosť oproti neskoršej slovenskej národnosti vyví-

³¹ K a v k a Fr., *Přehled československých dějin — do předhusitské doby*, Praha 1954, počiatky štátu na Morave taktiež kladie do druhej polovice 8. stor. n. l.

jala nepomerne rýchlejším tempom. V 10. stor. na území Čiech ešte neboli zlikvidované jednotlivé kmeňové kniežatstvá. Na území Čiech bolo špeciickou zvláštnosťou to, že po zlikvidovaní kmeňových kniežatstiev a tým postupne aj kmeňovej individuality jednotlivých kmeňových útvarov sa bezprostredne začal proces formovania českej stredovekej národnosti. V dôsledku priaznivejších hospodárskych, kultúrnych a iných podmienok vývin českej národnosti prebiehal oveľa rýchlejším tempom ako slovenskej národnosti. Počiatkový proces formovania sa českej národnosti, keďže mal domáce miestne korene, nevyrastal teda priamo z jazykovo-etnického základu veľkomoravskej národnosti, ako to v určitej miere môžeme odvodnene predpokladať pri slovenskej národnosti.³² Na veci nemení v ničom ani skutočnosť, že jazykove medzi českou oblasťou a oblasťou veľkomoravskou nemohli byť podstatnejšie rozdiely. Tým menšie rozdiely potom mohli byť v pomere Pomoravska a Nitrianska. A takto sa dostávame k ďalšiemu nesprávnemu názoru J. Dekana o údajnom etnickom konglomeráte³³ Moravského štátu po Svätoplukovej smrti. Pojem etnický konglomerát predpokladá existenciu rôznorodých etnických skupín. Oproti takejto interpretácii J. Dekana treba uviesť, že pre Veľkomoravskú ríšu o nejakom etnickom konglomeráte v takomto slova zmysle nemožno hovoriť v nijakom prípade. Vo Veľkomoravskej ríši bolo iba slovanské etnikum výlučným etnickým základom veľkomoravskej národnosti, a to Slovieni, či sa už nazývajú Slovieni, Sclavi alebo neskôr Moravia. Iné eventuálne neslovanské etnické skupiny boli úplne asimilované ešte pred vznikom veľkomoravskej národnosti. Proces tvorenia národnosti, ako vieme aj z iných slovanských oblastí (napr. východoeurópska oblasť), je súčasne doprevádzaný aj intenzívnym asimilačným procesom cudzorodých etnických skupín. Avšak vo Veľkomoravskej ríši o takýchto podstatnejších cudzorodých etnických skupinách hovoriť nemožno. Pomýlená myšlienka etnického konglomerátu u J. Dekana pre Veľkú Moravu vznikla najpravdepodobnejšie na základe nesprávnej a nevyhovujúcej aplikácie názorov J. V. Stalina o etnickom konglomeráte ríše Alexandra Macedónskeho a Franckej ríše Karola Veľkého.

Podobne nesprávne je aj tvrdenie J. Dekana, že Svätoplukova Veľká Morava bola väznicou v nej žijúcich národnosti a kmeňov.³⁴ Treba uviesť, že okrem veľkomoravskej národnosti bolo by veľmi ťažké nájsť v priebehu trvania Veľkomoravskej ríše nejakú inú národnosť ako trvalú etnickú súčiastku Veľkomoravskej ríše.

Skôr než prejdeme ku kritike hlavných záverov J. Dekana, treba ešte podotknúť, že nepochopil zložité procesy prebiehajúce od kmeňových

³² Macek J., (*Práce J. V. Stalina o jazykovědě a otázka vytváření českého národa*, Tvorba 1951, č. 14, 332) poukázal na to, že „likvidácia kmeňových kniežatstiev bola v Čechách prakticky ukončená na sklonku 10. stor.“

³³ Dekan J., *Začiatky slovenských dejín a ríša Veľkomoravská*, SAV, Bratislava 1951, 183.

³⁴ Tamže, 183.

útvarov k vzniku národnosti. O tomto svedčí jeho názor,³⁵ že v období rozkladu rodového zriadenia a prechodu k triednej spoločnosti je kmeňové delenie spoločnosti vystriedané delením teritoriálnym. K tomuto názoru treba uviesť, že už samo kmeňové delenie je typické delenie teritoriálne, nakoľko v kmeňových útvaroch sú rodové príbuzenské vzťahy nahradené už územnými. Podstata celej otázky je v tom, že v období vznikania triednych vzťahov sa etnické vyznačovanie jednotlivých kmeňových útvarov robilo už podľa určitého územia. Tým je určený súčasne aj význam územia, na ktorom vzniká počiatkový proces zrodu národnosti. Práve preto treba spomenúť, že v období konštituovania sa národov jednotné územie nemusí byť zákonitou nevyhnutnosťou.

J. Dekan v otázke vznikania národností na našom území dospel k týmto štyrom záverom:

1. Doterajšie poznatky z archeologických výskumov ukazujú, že v poslednom čase vymedzené archeologické útvary v rámci slovanských pamiatok 9. stor. nemožno považovať za prejav kmeňových individualít, ale že v súhlase s písomnými pamiatkami treba v nich vidieť odraz teritoriálno-hospodárskeho členenia našich krajín v epoche raného feudalizmu.

2. Prvky odlišujúce už spomenuté archeologické útvary korenia sčasti v tradíciách etnografického charakteru, ako napr. v pohrebnom ríte, sčasti zasa vyplývajú z rozmanitosti domácej remeselnej výroby, najmä keramiky.

3. Oproti týmto v podstate podružným odlišujúcim prvkom výrazne vystupujú iné, spájajúce spomenuté útvary do nadradených celkov na podklade totožnej hospodárskej základne a spoločných tradícií špecializovanej malovýroby (roľníctvo, kováčstvo, šperkárstvo).

4. Na základe súhlasného svedectva písomných i hmotných prameňov sa na území našej vlasti doteraz črtajú dva takéto nadradené územné celky, na jednej strane Čechy, na druhej strane Morava a Nitriansko. Príslušnosť oblastí východného Slovenska na základe známeho archeologického materiálu nemožno zatiaľ seriózne riešiť.³⁶

K týmto názorom treba zaujať kritické stanovisko, keďže príslušné premenné materiály sú v plnom protiklade s jeho koncepciou. Okrem toho je to potrebné aj z toho dôvodu, že v mnohých inakšie hodnotných dielach sa nekriticky preberajú jednotlivé názory J. Dekana. K jednotlivým bodom uvádzame aspoň tieto pripomienky:

K prvému bodu treba uviesť, že nemožno hodnotiť 9. stor. na celom území našej republiky paušálne podľa jednotného meradla. Pre územie Čiech jednotlivé archeologické skupiny z 9. stor. ukazujú na možnosť existencie jednotlivých kmeňových útvarov a dokonca výrazne ukazujú na kmeňovú individualitu, aj keď, pravda, výlučne iba na archeologických pamiatkach budovať s bezpečnou istotou nemožno. Ak v uvedených sku-

³⁵ Dekan J., *O vznikaní národností...*, 2.

³⁶ Tamže, 4—5.

pinách nemožno vidieť prejav kmeňových individualít, treba potom hovoriť už o existencii národnosti a nie iba o odraze teritoriálno-hospodárskeho členenia našich krajín. Treba uviesť, že už samy prejavy kmeňovej individuality ukazujú na teritoriálne členenie. Chybou, a to základnou v danom súvisi je, že v epoche raného feudalizmu pri riešení otázky vzniku, ako aj ďalšieho vývojového procesu veľkomoravskej národnosti nevenoval vôbec nijakú pozornosť tomu, akú úlohu zohrala Veľkomoravská ríša pri zjednocovacom procese predchádzajúcich kmeňových útvarov. Je nepochybné, že Veľkomoravská ríša už samou svojou existenciou zohrala veľmi podstatnú úlohu vo formovaní etnika a jazyka veľkomoravskej národnosti, a to predovšetkým tým, že v dôsledku politického zjednotenia predchádzajúcich kmeňových útvarov jazykové, etnické a iné rozdiely medzi jednotlivými kmeňmi postupne mizli. Povolanie vierozvestov Konštantína a Metóda a potom predovšetkým nimi vytvorené písmo a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši uvedený nivelizačný proces iba blahodarne urýchlili.

V procese postupného formovania veľkomoravskej národnosti misijnej činnosti Konštantína a Metóda, ako aj ich učeníkom pripisujeme veľmi závažný význam. Tento význam treba vidieť v týchto skutočnostiach: Záujmy feudálnej spoločnosti s rodiacou a vyvíjajúcou sa veľkomoravskou národnosťou nevyhnutne vyžadovali potrebu zavedenia jednotnej ideológie, ktorá v ideologickej nadstavbe potom zohrávala dôležitý význam pri nivelizácii predchádzajúcej ešte nestmelenej ideológie z obdobia existencie kmeňového zriadenia našich slovanských predkov.

Týmto záujmom najlepšie vyhovovalo kresťanské náboženstvo, ktoré svojím učením vnášalo určitú ideologickú jednotu do najširších ľudových más veľkomoravskej národnosti.

Slovanské písmo vytvorené našimi vierozvestami a predovšetkým šírenie novej ideológie a tým aj osvety v jazyku úplne blízkom ľudu veľkomoravskej národnosti veľmi výdatne napomáhali likvidácii pozostatkov predchádzajúcej kmeňovej individuality jednotlivých kmeňových útvarov, z ktorých sa zrodila veľkomoravská národnosť.

V rámci vtedajších pomerov účinkovanie Konštantína a Metóda vo Veľkomoravskej ríši taktó vytváralo reálne predpoklady pre jednotnú písomnú kultúru, čo malo veľmi závažný význam v procese formovania veľkomoravskej národnosti.

Je celkom odôvodnené tvrdiť, že činnosť Konštantína a Metóda vo Veľkomoravskej ríši prispela k vytváraniu spoločného psychického a kultúrneho ustrojenia vyvíjajúcej sa veľkomoravskej národnosti a tým aj k likvidácii špecificky kmeňovej individuality predchádzajúcich kmeňových útvarov.

Pokladáme pritom za principiálnu metodologickú a vecnú chybu J. Dekana, že túto závažnú stránku v procese vytvárania sa veľkomoravskej národnosti v oblasti aktívneho pôsobenia nadstavbových javov nepostihol a tým ani nenastolil. A v našej koncepcii práve týmto kultúrnym stránkam

pripisujeme jednu z najrozhodujúcejších a najaktivizujúcejších úloh v likvidácii predchádzajúcej kmeňovej individuality. Aktívne pôsobenie týchto nadstavbových javov bolo v nerozlučnej súvislosti s procesom politickej koncentrácie Veľkomoravského štátu. Vytvoreniu ústrednej štátnej moci (Veľkomoravská ríša, Kijevska Rus) pripisujeme jednu z najdôležitejších úloh vo formovaní sa jednotnej národnosti s jednotným jazykom. Význam vzniku ústrednej štátnej moci v procese vznikania jednotnej národnosti však nevystupuje iba pri Veľkomoravskej ríši a Kijevskej Rusi. Tento význam markantne vystupuje aj pri vzniku centralizovaných štátnych útvaroch už v období pokročilého štádia vývoja feudálnej formácie. Veľmi pekne to bolo konečne vidieť pri vzniku ruského centralizovaného štátu, ktorý tesne sprevádzal vývoj ruskej (veľkoruskej) národnosti. Súčasne vidieť, že obdobiu vznikania štátnych útvarov (už aj v jeho počiatkových etapách) v etnickom vývoji nevyhnutne zodpovedá stupeň formovania sa národnosti.

K druhému bodu treba uviesť, že ním vlastne popiera údaje svojho prvého bodu. V prvom bode nepokladá jednotlivé archeologické útvary za prejav kmeňových individualít. V tomto druhom bode však už pripúšťa, že spomenuté archeologické útvary korenia sčasti v tradíciách etnografického charakteru, ako napr. v pohrebnom ríte. Uvedená zásadná neujasnenosť problematiky v poňatí autora korení práve z toho, že nerozobral konkrétne ani jeden archeologický útvar, čiže jeho teoretické závery nevychádzajú z rozboru príslušného pramenného materiálu.

K 4. bodu treba uviesť, že v ňom iba konštatuje už dávno všeobecne známy fakt o tom, že na území našej vlasti sa črtajú dva nadradené územné celky, na jednej strane Čechy, na druhej strane Morava a Nitriansko. Závažné námietky vyvoláva však jeho skeptické stanovisko k príslušnosti východného Slovenska na základe známeho archeologického materiálu. Konkrétne pri pomeroch existujúcich na východnom Slovensku je bezpodmienečne potrebná koordinácia všetkých vedných disciplín majúcich priamy alebo nepriamy vzťah k riešeniu etnogenetických problémov. Pritom sú predovšetkým veľmi dôležité jazykovedné údaje, na základe ktorých možno bezpečne stáť na stanovisku o západoslovenskom pôvode východoslovenských nárečí. Pre 10. stor. možno s veľkou pravdepodobnosťou počítať so zjednocovacím procesom aj v oblasti východného Slovenska. Ak prihliadneme ešte k historickým údajom, ktoré potvrdzujú v oblasti východného Slovenska, ako aj v širšej potiskej oblasti už pre 9. stor. neklamné známky zjednocovacieho procesu zvýrazneného existenciou slovenského Laborcovho kniežatstva pod zvrchovanosťou Salana, potom sa nám natíska nájostlivá otázka riešenia etnogenetického procesu aj na východnom Slovensku. Na základe skutočnosti o západoslovenskom pôvode východoslovenských nárečí možno celkom odôvodnene zastávať stanovisko, že východoslovenské nárečia a tým aj počiatkový proces možnosti formovania sa národnosti na východnom Slovensku má úzku genetickú súvislosť s veľkomoravskou národnosťou. Nazdávame sa, že neklamný zá-

padoslovenský pôvod východoslovenských nárečí je veľmi starobylý, pravdepodobne siahajúci už k obdobiu Veľkomoravskej ríše. Takto vlastne vidíme, že skeptický názor J. Dekana riešiť príslušnosť východného Slovenska, vychádza skôr z neznalosti už známeho materiálu a nie z neexistencie tohto materiálu. Pri riešení pomerov na východnom Slovensku pokladáme za veľmi podnetnú a plodnú myšlienku E. Paulinyho, že členenie slovenských nárečí na západné, východné a stredné malo svoj starý základ v integrácii slovanského etnika v období 8.—9. stor.³⁷ Dnešný stav jazykovedných i iných materiálov nie je zatiaľ v protiklade s touto myšlienkou prof. E. Paulinyho.

K uvedeným názorom J. Dekana (ktoré pre nedostatok miesta na tomto mieste nemôžeme analyzovať podrobnejšie) treba uviesť, že celá jeho etnogenetická koncepcia je pomýlená, tak isto ako jeho koncepcia historického procesu počiatkov slovenských dejín a Veľkomoravskej ríše.

Čo sa týka štúdia vznikania národností na našom území, pokladáme za veľmi podnetné a plodné niektoré myšlienky prof. E. Paulinyho. K názorom prof. E. Paulinyho by sme dodali iba toľko, že dnešný stav archeologického bádania, ako aj interpretácia historických zpráw nepotvrďuje, že „československá skupina sa ako jediná etnická a jazyková jednotka premiestnila do terajších svojich sídlisk naraz, jedným prúdom“.³⁸ Dnešný stav bádania potvrďuje, že naši slovanskí predkovia na naše územie neprenikli naraz, jedným prúdom. Slovanské kmene prenikali na naše územie v niekoľkých etapách zemepisne aj časove od seba značne odlíšených. Za jednu z najstarších etáp príchodu slovanských kmeňov na naše územie treba pokladať vlnu prenikajúcu na naše územie zo Zakarpatska prostredníctvom Sliezska do oblasti južnej Moravy. Chronologicky treba túto vlnu klásť do prvej polovice 5. stor. n. l.³⁹ Ďalšie slovanské vlny prenikali na naše územie cez Karpatskú kotlinu. Tieto sú chronologicky ešte staršieho dáta ako postup slovanských vln zo Zakarpatska. Tieto vlny z Karpatskej kotliny boli viacetapové a niekedy aj v súčinnosti s inými neslovanskými etnikami (napr. Avarmi).⁴⁰ Všetky tieto vlny na našom území sa zliali v zložitom vývojovom procese a tak postupne vytvárali podklad pre asimiláciu iných neslovanských etnických skupín (Hunov, Avarov, Kelto, Germánov). Podstatné je však to, že každá slovanská migračná vlna, prenikajúca na naše územie, korenila vo východoeurópskej oblasti, odkiaľ prebiehal migračný proces celého Slovanstva.

³⁷ Porov. bližšie Pauliny E., c. d., 102.

³⁸ Tamtiež, 102.

³⁹ K tejto problematike porov. bližšie podnetný článok Ondroucha V., *Kedy k nám prišli naši slovanskí predkovia?* Naša veda 1957, č. 2, 56 n.

⁴⁰ K týmto otázkam porov. bližšie Kudláček J., P. J. Šafárik a jeho koncepcia pôvodu Slovanov, *Historický časopis SAV*, 1957, č. 1.